

УДК 374.1

Ю. Ю. ІВАНЬО

**ПРОФЕСІЙНІ ПРОБИ ЯК ЗАСІБ ПІДГОТОВКИ ШКОЛЯРІВ ДО ВИБОРУ
МАЙБУТНЬОЇ ПРОФЕСІЇ ТИПУ «ЛЮДИНА – ХУДОЖНІЙ ОБРАЗ»**

Визначено вплив професійних проб на формування в учнів 8–9 класів загальноосвітніх шкіл готовності до вибору майбутньої професії. Обґрунтовано, що професійні проби можуть бути природною складовою уроків з трудового навчання. На прикладі різьблення по деревині показано особливості методики здійснення професійних проб трьох рівнів складності за професіями типу «людина – художній образ».

Ключові слова: школяр, професійні проби, вибір професії, «людина – художній образ».

Ю. Ю. ІВАНЬО

**ПРОФЕСИОНАЛЬНЫЕ ПРОБЫ КАК СРЕДСТВО ПОДГОТОВКИ
ШКОЛЬНИКОВ К ВЫБОРУ БУДУЩЕЙ ПРОФЕССИИ ТИПА «ЧЕЛОВЕК –
ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ ОБРАЗ»**

Определено влияние профессиональных проб на формирование у учащихся 8–9 классов средних общеобразовательных школ готовности к выбору будущей профессии. Обосновано, что профессиональные пробы могут быть естественным компонентом уроков по трудовому обучению. На примере резьбы по деревине раскрыты особенности методики осуществления профессиональных проб трех уровней сложности по профессиям типа «человек – художественный образ».

Ключевые слова: школьник, профессиональные пробы, выбор профессии, «человек – художественный образ».

Y. Y. IVANYO

**PROFESSIONAL PROOFS AS MEANS OF PUPILS' PREPARATION TO THE
CHOICE OF FUTURE PROFESSION OF A «PERSON-IMAGE» TYPE**

The influence of the professional proofs on the formation of the preparedness of the pupils of the 8th and 9th grades of secondary school to the choice of future profession is identified. It is stated that professional proofs may be a natural component of the labour lesson. The peculiarities of the methodology of implementing professional proofs on 3 levels of difficulties of professions of «person-image» type on the example of carving are showed.

Key words: pupil, professional proofs, profession choice, «person-image».

Зміна соціально-економічних орієнтирів подальшого розвитку України, формування ринкових відносин, створення та інтернаціоналізація ринку праці, поява незайнятого населення та інші фактори визначають умови, в яких у майбутньому доведеться працювати нинішнім школярам. Жорстке конкурентне середовище ринку праці зумовлює необхідність підготовки працівників, котрим властива професійна мобільність, здатність до перманентного підвищення фахового рівня тощо.

Середня загальноосвітня школа (СЗОШ) є одним з соціальних інститутів, який закладає підвалини успішної професійної діяльності особистості. Однак у навчально-виховному процесі ЗОШ школи ще використовуються зміст, форми та методи підготовки учнів до майбутньої трудової діяльності, в т. ч. підготовки до усвідомленого вибору ними майбутньої професії, які адекватні минулим соціально-економічним умовам і базуються на застарілій освітній парадигмі. В зв'язку з цим одним із завдань сучасної національної школи є модернізація процесу підготовки школярів до вибору майбутньої професії на основі особистісно орієнтованого підходу.

Теоретико-методологічні підходи до вирішення проблеми підготовки учнів у школі знайшли відображені в дослідженнях вітчизняних і зарубіжних вчених. Так, у працях Є. Клімова, Є. Павлютенкова, В. Симоненка, І. Чечель, С. Чистякової та інших науковців зазначається, що основною метою навчально-виховної роботи школи за цим напрямом є формування у школярів готовності до усвідомленого вибору професії. Дослідники також вказують, що період навчання у старших класах основної школи (8–9 класи) є одним з найважливіших періодів для прийняття учнем рішення щодо вибору своєї майбутньої професійної діяльності та шляхів її набуття. З впровадженням профільного навчання проблема формування готовності до вибору майбутньої професії в учнів 8–9 класів набула ще більшої актуальності.

В дисертаційних роботах В. Бичкової, Л. Григорчука, О. Губенка, Н. Матяш, В. Мачуського, О. Мельника, С. Осадчого, О. Тополь та інших дослідників розглянуто деякі підходи щодо визначення сутності готовності школярів до вибору професії і структури такої готовності, висвітлено основні напрями її формування та ін. Проте в науковій літературі, на нашу думку, приділено недостатньо уваги впливу професійних проб на рівень сформованість у школярів готовності до вибору професії.

Метою статті є визначення впливу професійних проб на формування в учнів 8–9 класів середніх загальноосвітніх СЗОШ готовності до вибору майбутньої професії.

Існує кілька підходів у визначенні сутності дефініції «готовність до вибору професії». Так, у дисертаційній роботі О. Губенка готовність до вибору професії трактується як психологічний стан суб'єкта, що характеризується розвинутими компонентами інтелектуальної та операційно-технічної сфер (здібностями, творчим технічним мисленням, відповідними знаннями, вміннями, навичками, досвідом трудової діяльності), визначеними орієнтаціями на професійну діяльність (вираженими професійними інтересами, профнамірами, профпланами, сформованими мотивами вибору, настановами тощо), підкріпленими вольовими проявами (рішенням про вибір професії, зусиллями, спрямованими на здійснення рішення, цілеспрямованими діями тощо) [1, с. 13]. О. Мельник готовність до вибору професії визначає як системне особистісне утворення, що складається з певної кількості компонентів, які взаємодіють, розвиваються, піддаються цілеспрямованому формуванню та у своїй сукупності забезпечують самостійний вибір майбутньої професії [6, с.10]. Під готовністю до вибору професії О. Тополь розуміє інтегративне особистісне утворення [8, с. 77]. Як поліструктурне особистісне утворення готовність до вибору професії також визначають М. Валітов, Н. Ковальська, А. Ліненко та ін.

Викладене вище дає підстави стверджувати, що готовність учнів до вибору майбутньої професії є стійким поліструктурним особистісним утворення, котре формується у процесі цілеспрямованого педагогічного впливу та індивідуального розвитку особистості, яке в єдності розвитку своїх складових забезпечує усвідомлений та обґрунтований вибір майбутньої професії.

У психолого-педагогічній літературі можна знайти різне трактування структури готовності школяра до вибору професії. У дослідженні О. Тополь, наприклад, виокремлено такі структурні компоненти готовності до вибору професії: мотиваційний, професійно-практичний, психологічний та функціонально-визначальний. М. Піддячний визначає мотиваційну, професійну та практичну складові готовності до вибору професії, а В. Романчук – мотиваційну, когнітивну та практичну компоненти [7, с. 15]. У дисертаційній роботі Н. Ковальської структура готовності учнів до вибору професії включає мотиваційно-ціннісний (мотиви, потреби, інтереси, ціннісні орієнтації), професійно-практичний (спеціальні знання, конструктивні, організаторські та комунікативні вміння), професійно-відповідний (наявність професійно значущих якостей) і самооцінний (профінформаційні знання, рефлексивність, наявність програми з професійного становлення та готовності до оптимального професійного самовизначення) компоненти [3, с. 16], а О. Мельника – мотиваційний, когнітивний, практичний та «Я» компоненти [6, с. 142]. Аналіз досліджень за обраною нами проблематикою дозволяє зробити висновок, що структура готовності школяра до вибору майбутньої професії містить мотиваційно-ціннісний, когнітивний, діяльнісно-практичний і самооцінний компоненти. На рис. 1 наведено структурні компоненти та показники готовності школяра до вибору майбутньої професії.

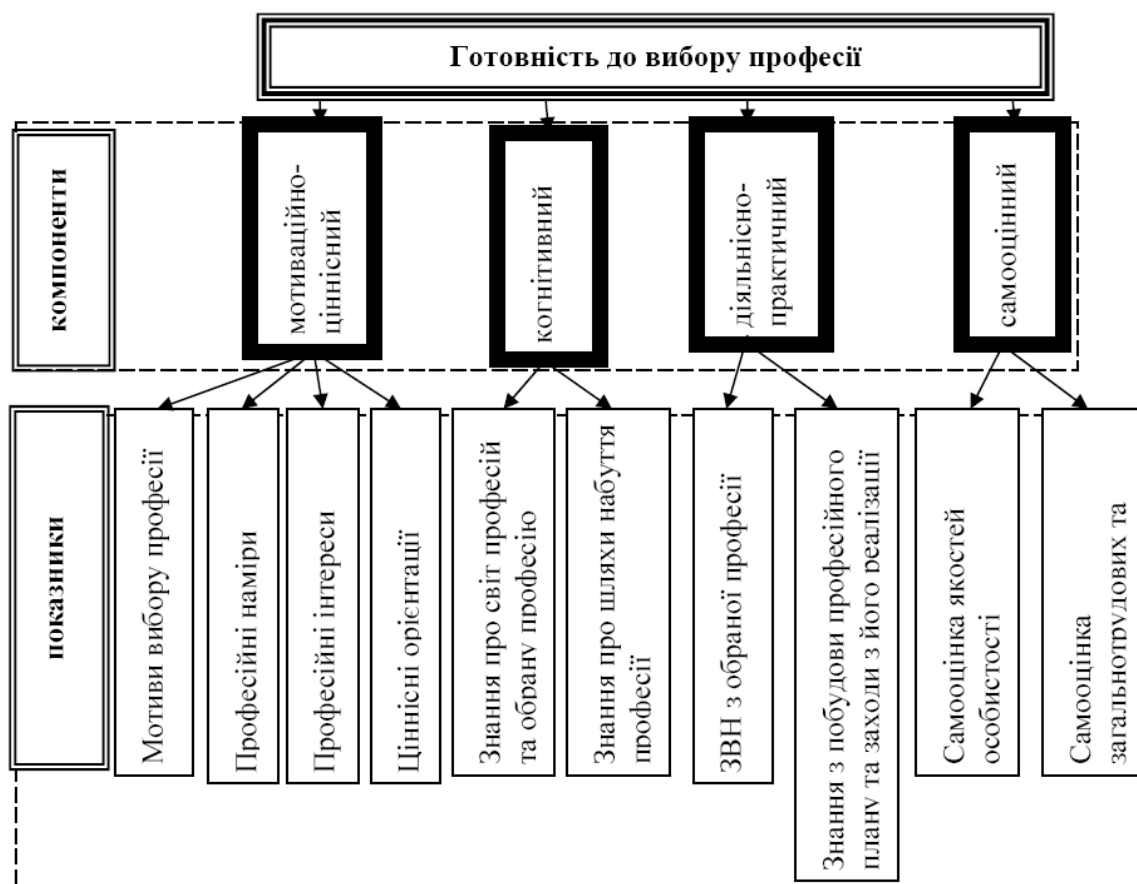

Рис. 1. Структурні компоненти та показники готовності школярів до вибору майбутньої професії.

Дослідники проблеми підготовки школярів до вибору майбутньої професії акцентували увагу на тому, що залучення учнів до навчально-практичної діяльності, адекватній майбутній професії, є одним з основних факторів впливу на ефективність процесу формування готовності до вибору професії. Серед напрямів організації такої навчально-практичної діяльності дуже важливим є залучення школярів до здійснення професійних проб. Останні містять комплекс теоретичних і практичних занять, які моделюють основні характеристики предмета, цілей, умов і знарядь праці, ситуацій прояву професійно важливих якостей, що дає змогу учням оцінювати власні можливості щодо набуття певної професії. Таким чином, у процесі здійснення професійної проби школяр не лише одержує досвід роботи за певною професією, а й може визначити, чи відповідає характер цієї роботи його здібностям, схильностям, умінням тощо [10, с. 66].

З профорієнтаційною метою професійні проби стали застосовуватися на початку ХХ ст. В деяких країнах Західної Європи (Франція, Швейцарія та ін.) було впроваджено так зване «допрофесійне» навчання, що передбачало організацію курсів і майстерень, в яких учні могли б спробувати свої сили у практичній діяльності і, переходячи з однієї майстерні до іншої, змогли би знайти заняття, котрі найбільше підходили до їх здібностей і схильностей. Так, наприклад, Паризька промислова палата створила при деяких школах навчальні майстерні, в яких учні впродовж року здійснювали ознайомлювальне навчання за 4 групами споріднених професій [2, с. 139]. У післявоєнній Японії система загальної середньої освіти була побудована з урахуванням можливості здійснення учнями середніх класів професійних проб за 16 напрямками діяльності [9, с. 155]. У 1980-х роках були спроби впровадити професійні проби для учнів загальноосвітніх шкіл СРСР за 5 типами професій (за класифікацією Є. Клімова), але значного поширення вони не набули. Проте радянські дослідники значно розширили теоретичну базу здійснення професійних проб у контексті проблеми професійного самовизначення школярів.

ТЕХНОЛОГІЧНА ОСВІТА

Технологічний напрям професійних проб характеризує операційну сторону професій і дає змогу виявити рівень оволодіння учнем відповідними професійними уміннями. Реалізація цього напрямку передбачає виконання практичних завдань з відпрацювання прийомів роботи зі знаряддями праці, що використовуються у визначеній професії. Характерною рисою змісту цих завдань є відтворення предметної складової професійної діяльності.

Ситуативний напрям професійних проб відтворює змістовну сторону професійної діяльності, визначає предметно-логічні дії, що входять до неї.

Функціональний напрям професійних проб відображає структурно-функціональну динамічну сторону професійної діяльності. Відповідні завдання спрямовані на моделювання професійної діяльності загалом й активізують потреби, настанови, цілі та мотиви, що визначають спрямованість особистості на цю діяльність [9, с. 156].

Професійні проби виконуються за два етапи. Програма і зміст першого (підготовчого) етапу (містить діагностичну та навчальну складові) забезпечують зв'язок професійних проб з основними компонентами професійного самовизначення учня. Наступний (практичний) етап професійної проби передбачає виконання учнями завдань, які диференціюються за трьома напрямками (технологічним, ситуативним та функціональним) і трьома рівнями складності. Завдання 1-го рівня вимагають від учнів сформованості первинних професійних умінь, достатніх для їхньої реалізації на рівні виконавця. Завдання 2-го рівня мають виконавчо-творчий характер і за своїм змістом передбачаються використання елементів раціоналізації професійної діяльності. Зміст завдань 3-го рівня складності потребує від учнів планування роботи, постановки проміжної і кінцевої цілей, аналізу результатів професійної діяльності тощо [4, с. 98].

Професійні проби виконуються чи індивідуально в складі групи. При цьому вони можуть бути включені в структуру уроку або здійснюватися в позаурочний час і можуть здійснюватись у таких формах: трудове завдання, пов'язане з виконанням технологічно завершеного виробу (вузла, технологічно взаємозалежних закінчених операцій); серія послідовних імітаційних (ділових) ігор; творчі завдання дослідницького характеру (курсний проект, реферат й ін.) тощо.

Розглянемо методику здійснення професійної проби з різьблення по деревині. Вона може проводитися з учнями 9 класу на уроках з трудового навчання при вивченні розділу «Проектування та виготовлення виробів з кількох деталей об'ємної форми». В цьому випадку при виконанні професійної проби передбачається розробка учнями композиції орнаменту геометричної та скобоподібної різьби, яка є елементом оздоблення певного виробу з деревини, що складається з декількох деталей, наприклад, кришки скриньки. З профорієнтаційної точки зору така професійна проба має за мету ознайомлення учнів з професіями та спеціальностями, пов'язаними з художньою обробкою деревини, які відносяться до професій типу «людина – художній образ», зокрема вимогами, котрі вони ставлять до якостей особистості фахівця. Зазначені професії передбачають наявність у людини відповідального ставлення до виконуваної роботи, терплячості, акуратності, технічного, конструктивного мислення, оперативної пам'яті, просторового уявлення, художнього смаку, уяви тощо. Важливим завданням профпроби є також розвиток зорового сприйняття, тактильна чутливість пальців рук, точної координації рухів та ін.

Напрями для першого рівня професійної проби наведені в таблиці 1.

Таблиця 1

Напрями професійної проби першого рівня

Технологічний напрям	Ситуативний напрям	Функціональний напрям
Завдання: підібрати інструмент для виготовлення бруска 6x32x250.	Завдання: Брусок розміром 6x32x250 за допомогою рубанка обстругати до розмірів 5x30x250.	Завдання: Перевірити якість роботи.
Умова: Інструмент підготувати відповідно до технологічної карти. Матеріал: липа, вільха, береза.	Умова: Робота виконується відповідно до креслення.	Умова: виготовлені бруски повинні відповідати заданим розмірам.

ТЕХНОЛОГІЧНА ОСВІТА

Результат: вважається виконаним, якщо розміри бруска відповідають технологічним допускам.	Завдання	Результат: вважається виконаним, якщо дотримані розміри бруска.	Завдання	Результат: вважається виконаним, якщо брусок має гладку рівну поверхню в усіх площинах.	Завдання
--	----------	--	----------	--	----------

Завдання професійної проби наступного рівня складності передбачає виконання нарізки тригранної геометричної різьби (табл. 2).

Таблиця 2

Напрями професійної проби другого рівня

Технологічний напрям	Ситуативний напрям	Функціональний напрям
Завдання: На бруску 5x30x250 виконати тригранну геометричну різьбу.	Завдання: Розробити композицію орнаменту з геометричною тригранною різьбою.	Завдання: За розробленим орнаментом виконати різьблення тригранної геометричної різьби.
Умова: Геометрична тригранна різьба виконується за розробленою композицією.	Умова: Малюнок орнаментної композиції.	Умова: Робота повинна бути виконана відповідно до розробленого орнаменту.
Результат: Завдання вважається виконаним, якщо тригранна геометрична різьба має правильну форму.	Результат: Завдання вважається виконаним, якщо орнамент композиційно та геометрично вписується на бруску.	Результат: Завдання вважається виконаним, якщо орнамент виконано відповідно до розробленої композиції.

Професійна проба наступного рівня складності передбачає виконання орнаменту з геометричною та скобоподібною різьбою (табл. 3).

Таблиця 3

Напрями професійної проби третього рівня

Технологічний напрям	Ситуативний напрям	Функціональний напрям
Завдання: На бруску 5x30x250 виконати скобоподібну різьбу у поєднанні з геометричною різьбою.	Завдання: Розробити композицію орнаменту геометричної та скобоподібною різьби.	Завдання: За розробленим орнаментом виконати різьблення тригранної геометричної та скобоподібною різьби.
Умова: Різьблення виконується відповідно до розробленої композиції.	Умова: Малюнок орнаментної композиції.	Умова: Робота повинна бути виконана відповідно до намальованого орнаменту.
Результат: Завдання вважається виконаним, якщо тригранна геометрична та скобоподібна різьби мають правильну форму.	Результат: Завдання вважається виконаним, якщо орнамент композиційно вписується на бруску.	Результат: Завдання вважається виконаним, якщо орнамент виконано відповідно до розробленої композиції.

Таким чином, професійна проба за професіями типу «людина – художній образ» може бути природною складовою уроку з трудового навчання. Більш складні проби можуть виконуватися в процесі позакласної або позаурочної роботи з учнями. В цьому випадку вони можуть бути реалізовані у процесі виконання індивідуального або групового проекту, що має за мету виготовлення завершеного більш-менш складного художнього виробу. В деяких дослідженнях (А. Бобровська, Н. Крилова, В. Симоненко, Н. Пахомова та ін.), показано, що проектна діяльність стимулює впливає на процес вибору школярами майбутньої професії. Так, Н. Крилова за результатами порівняльного співставлення проектних методів навчання й класно-урочної системи показала, що метод проектів стосовно вирішення проблеми підготовки школяра до вибору професії має наступні переваги: система проектів надає учням більший ступінь свободи; проектні методи дають змогу учневі виявити мотивовану цікавість до обраного предмета, зокрема майбутньої професії, виробити й відстоювати власну позицію, розвивати критичне мислення; проектна освіта сприяє виробленню власної системи поглядів та цінностей, у т. ч. трудових і професійних [5, с. 61].

ТЕХНОЛОГІЧНА ОСВІТА

Дослідна експериментальна перевірка організаційно-педагогічних умов підготовки учнів 8–9 класів СЗОШ до вибору майбутньої професії показала, що залучення школярів з експериментальної групи до виконання професійних проб позитивно вплинуло на рівень сформованості в них, готовності до вибору професії (табл. 4). При цьому найбільшого позитивно впливу зазнали когнітивний, діяльнісно-практичний та самооціночний компоненти готовності.

Таблиця 4

Рівні сформованості готовності учнів до вибору професії

Рівень	Констатууючий експеримент			Формуючий експеримент		
	КГ*	ЕГ**	різниця	КГ	ЕГ	різниця
Високий	11,6	11,3	-0,3	17,6	24,2	+6,6
Середній	19,4	18,1	-1,3	28,3	37,8	+9,5
Низький	69,0	70,6	+1,6	54,1	38,0	-16,1

* КГ – контрольна група; ** ЕГ – експериментальна група.

Аналіз результатів дослідно-експериментальної роботи, спрямованої на виявлення змісту, форм та методів підготовки учнів старших класів основної школи до вибору професій типу «людина – художній образ», дає змогу сформулювати наступні висновки:

- готовність учнів до вибору майбутньої професії є стійким поліструктурним особистісним утворення, що формується у процесі цілеспрямованого педагогічного впливу та індивідуального розвитку особистості, яке у єдності розвитку своїх складових забезпечує усвідомлений та обґрунтований вибір майбутньої професії;
- поліструктурність готовності до вибору професії передбачає застосування у процесі його формування комплексу засобів педагогічного впливу, кожний з яких впливає на розвиток одного або кількох компонентів готовності;
- одним із засобів формування готовності школярів до вибору майбутньої професії є професійні проби, які дозволяють моделювати трудову діяльність за певною професією або групою споріднених професій, створювати ситуації для прояву та розвитку професійно важливих якостей особистості й ін. що дає змогу учням оцінювати власні можливості стосовно освоєння певної професії.

За такого підходу подальшого дослідження потребує проблема конструювання педагогічної технології, спрямованої на формування в учнів СЗОШ готовності до вибору майбутньої професії, особливості підготовки учнів 8–9 класів до вибору професій типу «людина – художній образ»; особливості підготовки школярів до вибору професій зазначеного типу в урочний та позаурочний час.

ЛІТЕРАТУРА

1. Губенко О. В. Формування у старшокласників готовності до вибору професій у сфері творчої технічної діяльності (психологічний аспект): автореф. ... дис. канд. психол. наук: 19.00.07 / О. В. Губенко. – К., 1998. – 24 с.
2. Кларк А. Ф. Профессиональная консультация и профессиональной отбор / Кларк А. Ф., Билибин А. В., Кушинников А. А – М.-Л.: Гострудиздат, 1930.. – 204 с.
3. Ковальська Н. М. Формування готовності старшокласників до вибору професії у сфері менеджменту: автореф. ...дис. канд. пед. наук: 13.00.01 / Н. М. Ковальська. – К., 2003. – 22 с.
4. Комплекс программ профессиональных проб школьников: 5–9 классы. Методическое пособие / под ред. С. Н. Чистяковой. – М.: Филология, 1996. – 192 с.
5. Крылова Н. Б. Проектные (продуктивные) методы против классно-урочной организации / Н. Б. Крылова // Школьные технологии. – 2004.– № 5.– С. 59–63.
6. Мельник О. В. Підготовка старшокласників до самостійного вибору майбутньої професії в процесі профільного трудового навчання: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07 / О. В. Мельник. – К., 2003. – 210 с.
7. Романчук В. П. Організаційно-педагогічні умови підготовки старшокласників до вибору майбутньої професії: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07 / В. П. Романчук. – К., 2002.– 21 с.

8. Тополь О. В. Формування готовності старшокласників до вибору професій сфери підприємницької діяльності: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. / О. В. Тополь. – К., 1997. – 190 с.
9. Укке Ю. Диагностика сознательности выбора профессии у японских школьников / Ю. Укке // Вопросы психологии.– 1990. – № 5. – С. 150–157.
10. Чистякова С. Н. Критерии и показатели готовности школьников к профессиональному самоопределению: методическое пособие / Чистякова С. Н., Журкина А. Я., Землянская Е. Н. – М.: Филология, 1997. – 97 с.